

DR. SABIN MANUILA ȘI DEMOGRAFIA*

DR. VASILE GHETĂU

Demografia și statistica demografică interbelică nu pot fi imaginate și, mai ales, apreciate, fără a lua în considerare contribuția excepțională a dr. Sabin Manuila. Examinarea — fie ea și sumară — a literaturii publicate în aceste domenii așează la loc de frunte lucrările semnate de dr. Sabin Manuila, sau elaborate sub directa sa îndrumare, impresionante ca număr și care, recitite astăzi, te îndeamnă nu numai la respect și admirație, ci și la reflecție.

Deceniul al patrulea al secolului nostru a fost o perioadă de progres economic și social general al societății românești inclusiv în domeniul științelor sociale și cred că în acest context trebuie plasată și dezvoltarea spectaculoasă a cercetărilor și studiilor demografice.

Aș vrea ca în aceste modeste aprecieri și considerații pe care le voi face să încerc a oferi o dublă perspectivă asupra operei demografice a dr.-lui Sabin Manuila : cea a plasării acestei opere în contextul demografic al României anilor '30 și, de ce nu, cea a evidențierii relevanței și permanenței acesteia, astăzi, la peste 50 de ani de la elaborarea acestei opere științifice.

M-am întrebat și mă întreb, mai întâi, cum a ajuns medicul Sabin Manuila la demografie și să-i consacre acesteia partea poate cea mai valoroasă a activității sale științifice din a doua jumătate a anilor '30. Cred că explicația trebuie căutată în mai multe motivații.

În anul 1919 Sabin Manuila se întoarce de la Budapesta după terminarea doctoratului în medicină și a activat un bun număr de ani la, Universitatea din Cluj, la catedra de anatomie patologică și igienă socială sub conducerea reputaților profesori Victor Babeș și Iuliu Moldovan. În acest cadru, tânărul doctor participă la cercetări de igienă, sănătate și genetică a populației românești din Transilvania. Este de admis că aceste preocupări de igienă socială și genetică umană au constituit un prim factor care l-au sensibilizat pe medicul Sabin Manuila la problemele demografice în general, domeniu care i-a oferit un cadru de referință adecvat, indispensabil desprinderii unor concluzii multiplu motivate ca mecanism cauzal și de utilitate mai largă pentru politicile sociale și sanitare.

Pe de altă parte, este indispensabil faptul că o astfel de concluzie nu i-a putut fi decât confirmată, întărită și dezvoltată de programul de studiu al cunoscutei Universități Johns Hopkins din Baltimore, unde Sabin Manuila și-a desăvârșit pregătirea în domeniul sănătății publice ca bursier al Fundației Rockefeller, în anii 1925—1926, și unde demografia a

* Comunicare susținută la Sesiunea științifică „Centenarul nașterii doctorului Sabin Manuila (1894—1964)” organizată de Academia Română la 7 martie 1994.

fost, și este și astăzi, o disciplină importantă. În plus, această sedere în SUA a reprezentat punctul de plecare al unei lungi colaborări cu Fundația amintită în modernizarea ulterioară, a statisticii demografice din România.

Funcțiile și preocupările pe care le-a avut la Cluj după întoarcerea din SUA au fost și mai legate de domeniul demografiei iar venirea sa la București, în 1927, și numirea ca Director General în Ministerul Sănătății și Șef de departament la Institutul de Igienă și Sănătate Publică par a constitui momentul în care dr-ul Sabin Manuila a realizat pe deplin importanța factorului demografic. O și afirmă de altfel, fără echivoc, subliniind că Ministerul Sănătății trebuie să cunoască în cele mai mici detalii structura și dinamica populației pentru a putea urmări cauzele și efectele mortalității, cu întregul complex de consecințe ce rezultă din combaterea acestei mortalități.

Ajungem astfel la Recensământul General din 1930 — operațiune pregătită, efectuată și valorificată sub directa conducere a dr-lui Sabin Manuila și care a reprezentat — cu certitudine — realizarea unui mare deziderat național.

În fine, preocupările sale fructuoase de a adăuga informațiilor asupra numărului și structurii populației obținute la recensământ, un sistem modern de urmărire a dinamicii populației închid armonios un cerc, cel al demografiei românești interbelice, la a cărei construcție dr-ul Sabin Manuila a avut contribuția cea mai importantă.

Opera demografică a dr-lui Sabin Manuila se plasează — cu partea ei cea mai valoroasă — în a doua parte a anilor '30 și ea ne oferă excelente studii asupra numărului și structurii demografice a populației României, distribuției teritoriale, structurii etnice, analize ale mișcării naturale și migratorii, interpretări ale mecanismelor tranziției demografice, ale implicațiilor demografice și socio-economice ale procesului de urbanizare a societății românești, observații și aprecieri asupra politicii demografice, îmbătrânirii demografice, ca și probleme de tehnică și metodă în studiul populației.

Fără îndoială, o analiză a operei demografice a dr-lui Sabin Manuila — făcută astăzi — în 1994 — nu poate să nu ia în considerare contextul istoric în care această operă a fost elaborată, ca și nivelul general de dezvoltare a științei demografice în perioada interbelică.

Volumul și calitatea datelor demografice disponibile în România la începutul anilor '30 nu erau decât parțial la nivelul celor din alte țări. După Marea Unire de la 1918 în România nu s-a organizat — până în anul 1930 — un recensământ al populației, iar informațiile asupra mișcării naturale erau limitate cantitativ și calitativ. Și iată — în doar un deceniu, situația se schimbă radical. În anul 1940 România dispunea de date demografice comparabile cu cele din țările occidentale, grație unor eforturi și preocupări susținute, pe mai multe planuri dar în centrul cărora s-au aflat indiscutabil, competența, perseverența și spiritul novator ale dr. Sabin Manuila.

Maniera în care a fost conceput metodologic, organizat, efectuat, prelucrat și valorificat recensământul din 1930, sub directă coordonare a dr-lui Sabin Manuila, este dovada incontestabilă a nivelului și potențialului științific al statisticii și demografiei românești. Găsim aici nu numai cunoașterea și valorificarea a tot ceea ce era mai valoros pe plan interna-

țional în domeniul recensământului la acea vreme, ci și abordări metodologice noi, cum este cea referitoare la structura etnică și confesională a populației. Cele nouă volume cu rezultate publicate sunt și astăzi un model de felul în care informația statistică demografică poate fi prelucrată și prezentată utilizatorului.

Și, pentru că s-a vorbit, în termeni elogioși despre acest recensământ, reproduc aprecierea unui reputat specialist străin — Dr. Willfried KRALLERT, de la Universitatea din Viena, apreciere făcută în anul 1939 : „Se poate stabili de pe acum că recensământul din 1930 este o realizare științifică excepțională pe tărâmul statisticii”.

Rezultatele recensământului din 1930, ca și cele obținute prin statistica mișcării naturale a populației — perfecționată sub coordonarea dr.-lui Sabin Manuila și beneficiind de asistența tehnică și financiară a fundației Rockefeller — au constituit un valoros fond de date, care a permis elaborarea unor studii demografice de ținută științifică internațională. Voi aminti aici doar două dintre ele : excepționala analiză elaborată de Dr. Sabin Manuila și Dr. D.C. (Mitu) Georgescu asupra populației României, în volumul 1 al Enciclopediei României, 1938, și valoroasa lucrare *Demografia rurală a României*, 1940, datorată de asemenea dr.-lui Sabin Manuila.

Prima dintre ele impresionează prin bogăția informației, finețea analizei, eleganța stilului și organizarea materialului.

Cea de-a doua, ne permite a cunoaște opiniile și judecățile demografului Sabin Manuila asupra mecanismului și implicațiilor evoluțiilor demografice în toată complexitatea lor.

Să nu uităm, lucrarea a fost elaborată într-o perioadă în care evoluțiile demografice în Europa cunoșteau deja diferențieri semnificative sub impactul factorilor socio-economici.

Deși România anilor '30 avea o creștere demografică foarte ridicată în context european, dr. Sabin Manuila sesizează deja apariția unor particularități teritoriale, văzând în ele expresia influenței gradului diferit de dezvoltare economică și socială, și îndeosebi efectele urbanizării și industrializării, ca și ale nivelului de instruire, asupra natalității.

Perioada interbelică a fost și perioada în care au apărut primele teze și variante ale teoriei tranziției demografice, ca lege universală a fazelor în care evoluează populațiile umane. Una din fazele esențiale ale tranziției demografice și pe care dr. Sabin Manuila o menționează în *Demografia rurală a României*, este cea a anihilării efectelor scăderii natalității asupra creșterii naturale, datorită declanșării paralele a scăderii mortalității populației. În plus, dr. Sabin Manuila subliniază că în această fază a tranziției demografice putem asista chiar la o creștere a sporului natural. Dacă analizăm desfășurarea tranziției demografice în țările în curs de dezvoltare, în zilele noastre, putem sesiza situații în care teza dr.-lui Sabin Manuila se verifică pe deplin.

Migrația populației rurale spre zonele urbane este apreciată de Sabin Manuila ca un proces obiectiv, motivat prin forța pe care o exercită industrializarea și urbanizarea. Recunoscând acest caracter al fenomenului migrațional, Dr. Sabin Manuila apreciază însă că statul ar putea modera fluxurile migratorii în funcție de interese naționale.

De mare actualitate și relevanță apar astăzi tezele dr. Sabin Manuila referitoare la efectele unei politici deografice pronataliste. Iată 2 dintre aceste teze : numărul de născuți nu poate fi modificat prin mijloace artificiale, în sensul că el poate fi mărit sau diminuat după cum o cer interesele de moment : rezultatele unor acțiuni calificate drept „patriotice”, de creștere a natalității nu au dat decât rezultate insignifiante, deși s-au avansat importante avantaje materiale familiilor numeroase.

În același context al politicii demografice, cred că nu este lipsit de interes a menționa și o altă apreciere a dr.-lui Sabin Manuila, apreciere care își păstrează întreaga valabilitate și astăzi. Și anume : pericolul pe care îl prezintă utilizarea cifrelor statistice după anumite dorințe sau vederi subiective, fără a le putea cântări valoarea reală.

În sfârșit, aș dori să mă opresc foarte succint asupra altor două probleme pe care le-a abordat demograful Sabin Manuila.

Îmbătrânirea demografică a populației este astăzi un proces aflat în plină evoluție în țările europene, un proces cu numeroase și complexe implicații și consecințe demografice și socio-economice. Sabin Manuila s-a oprit și el asupra acestui proces, prevăzându-i dezvoltările ulterioare.

O teză de mare complexitate pe care o găsim în opera demografică a dr.-lui Sabin Manuila este cea a viitorului demografic al țărilor occidentale. În 1939—1940, Sabin Manuila aprecia că majoritatea țărilor occidentale ar fi urmat să ajungă după 10—15 ani la un punct culminant în evoluția demografică, după care ar fi cunoscut un declin demografic.

Cel de-al doilea război mondial a avut un important impact demografic direct și indirect, care nu putea fi prevăzut în 1939—1940 și care s-a întins, prin consecințe, până în anii '60. Este adevărat că după anii '60, scăderea naturală a fost rapidă și generală în țările occidentale, ea și reducerea creșterii naturale până la valori minime sau negative. Dar, au intervenit și alte elemente care nu puteau fi prevăzute în 1940. Oricum însă, teza avansată de Sabin Manuila își păstrează un interes științific incontestabil.

Încercam în prima parte să identific modul în care Sabin Manuila s-a îndreptat spre demografie și câteva motivații posibile au fost avansate. Cred că mai putem găsi o explicație : cea a patriotismului intelectualului ardelean Sabin Manuila.

Problemele populației în general și îndeosebi structura etnică a populației Transilvaniei, inclusiv vehicularea unor teze și cifre lipsite de temei științific, nu puteau decât să stimuleze și să favorizeze interesul și preocupările dr. Sabin Manuila pentru problemele demografice în contextul Marii Uniri și a constituirii statului național unitar român în granițele sale naturale. De altfel dr. Sabin Manuila spunea în 1940 că cei care au militat mai întâi în favoarea organizării statisticii demografice în România au fost oamenii de știință din Transilvania, încă în 1926 în programul asociației „Astra” fiind înseris studiul și apărarea capitalului biologic uman al țării.

Nu este deci deloc întâmplător faptul că structura etnică a populației României deține un capital important în opera demografică a dr. Sabin Manuila. Cu mențiunea că atunci când a fost obligat a arăta netemeinicia unor teze și afirmații apărute în publicații străine și referitoare la structura etnică a populației Transilvaniei, ori atunci când în același

context s-a referit la un anumit spirit de intoleranță, intelectualul Sabin Manuila nu a coborât la nivelul limbajului agresiv și lipsit de substanță științifică al autorilor respectivi, ci le-a oferit o replică solid argumentată, într-un limbaj elevat și ferit de violență.

Grație autorității și perseverenței dr.-lui Sabin Manuila România avea în 1931 un oficiu demografic iar în 1933 un institut de demografie și recensământ, într-o perioadă în care astfel de instituții existau doar în câteva țări europene.

Dacă la sfârșitul anilor '30 și începutul anilor '40 demografia și statistica demografică românească se aflau la un nivel comparabil, în multe privințe, cu cel din țările occidentale, nu este greu de imaginat la ce nivel ar fi ajuns, în deceniile următoare dacă, nu ar fi venit cea de-a doua conflagrație mondială și, mai ales, instaurarea dictaturii comuniste în România.

Nu cred că este nevoie a vorbi aici și acum de soarta demografiei, ea și a celorlalte științe sociale, în anii acestei dramatice perioade a istoriei României.

Schimbările politice și sociale de după decembrie 1989 și-au pus cu forță amprenta pe evoluția fenomenelor și proceselor demografice. Acumulările moștenite de la vechiul regim, unice în felul lor, li s-au adăugat noi dezvoltări, dominantă fiind deteriorarea situației demografice a țării pe fondul crizei economice și sociale.

O redresare a actualei situații demografice a țării nu poate fi imaginată decât în contextul redresării situației economice a țării și relansării creșterii. În schimb, o redresare a situației cercetării demografice este un deziderat care poate fi realizat prin eforturi comune, un rol major revenind Academiei Române. Ar fi cel mai frumos omagiu care ar putea fi adus memoriei și operei demografului Sabin Manuila.